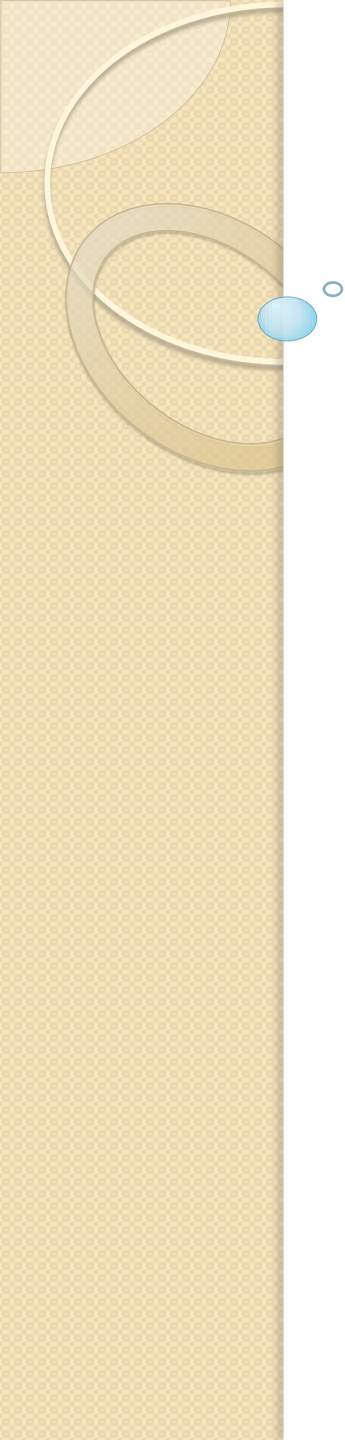
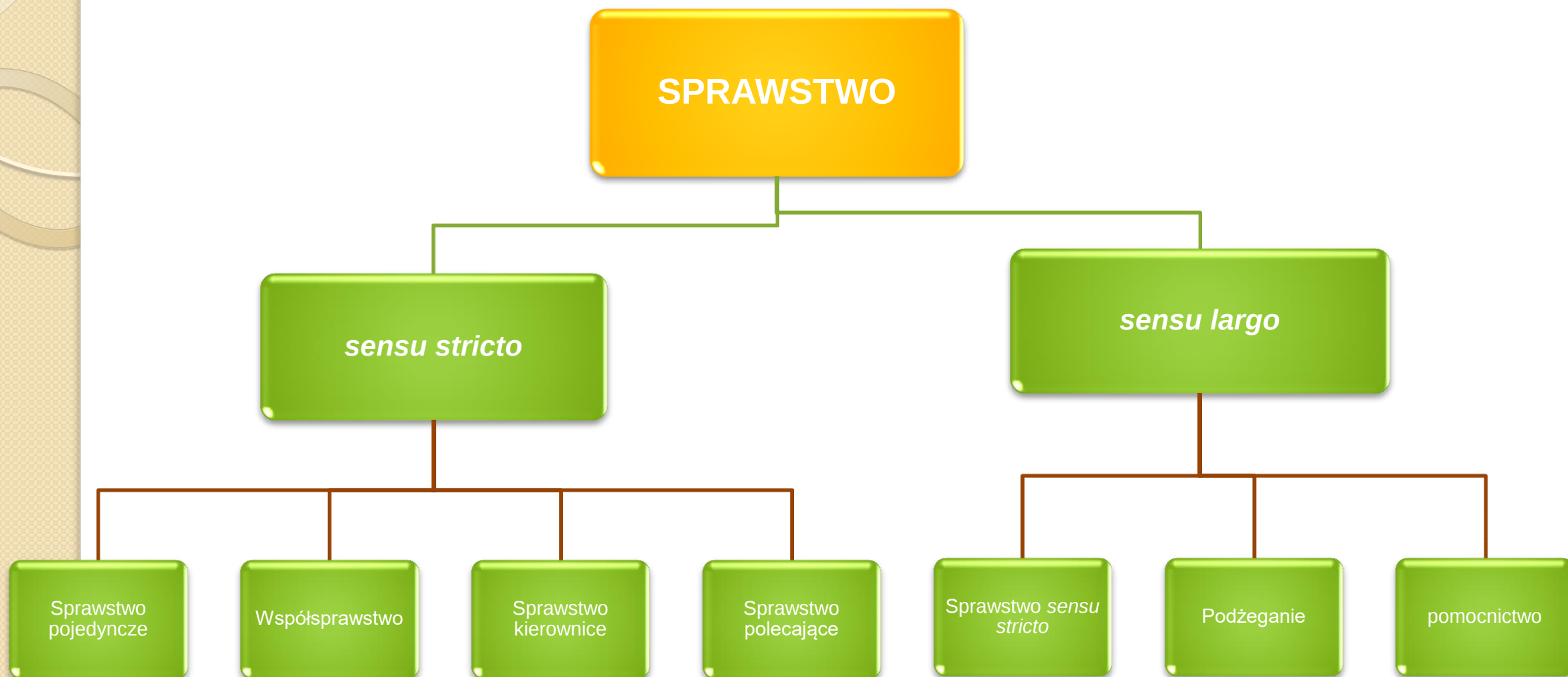

Formy zjawiskowe popełnienia przestępstwa

Joanna Brzozowska

Katedra Prawa Karnego Materialnego

Sprawstwo *sensu stricto*

Sprawstwo
wykonawcze

Sprawstwo
niewykonawcze

Art. 18 § 1. Odpowiada za **sprawstwo** nie tylko ten, kto **wykonuje** czyn zabroniony **sam** albo **wspólnie i w porozumieniu z inną osobą**, ale także ten, kto **kieruje wykonaniem** czynu zabronionego przez inną osobę lub **wykorzystując uzależnienie innej osoby od siebie, poleca jej wykonanie takiego czynu.**

§ 2. Odpowiada za podżeganie, kto chcąc, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, nakłania ją do tego.

§ 3. Odpowiada za pomocnictwo, kto w zamiarze, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, swoim zachowaniem ułatwia jego popełnienie, w szczególności dostarczając narzędzie, środek przewozu, udzielając rady lub informacji; odpowiada za pomocnictwo także ten, kto wbrew prawnemu, szczególnemu obowiązkowi niedopuszczenia do popełnienia czynu zabronionego swoim zaniechaniem ułatwia innej osobie jego popełnienie.

Sprawstwo pojedyncze

Podstawową postacią sprawstwa *sensu stricto*, stanowiącego jednocześnie jego postać **wykonawczą**, jest **sprawstwo pojedyncze**, zwane również niekiedy jednosprawstwem. Za tego rodzaju sprawstwo odpowiada ten, kto **sam** wykonuje czyn zabroniony, przy czym wykonanie to może polegać - z punktu widzenia form stadialnych - na dokonaniu czynu zabronionego (gdy sprawca zrealizował wszystkie ustawowe znamiona) bądź też na jego przygotowaniu lub usiłowaniu. Sprawcą pojedynczym jest zatem również ten, kto sam podjął czynności przygotowawcze lub usiłował popełnić czyn zabroniony. Sprawstwo pojedyncze polega na **samodzielnym wykonaniu czynu zabronionego**. Według art. 18 § 1 k.k. sprawstwo *sensu stricto* zakłada **wykonanie czynu zabronionego**, a więc nie chodzi o wykonywanie czegokolwiek, lecz o podjęcie konkretnego zachowania, mieszczącego się w granicach ustawowo określonego czynu zabronionego.

Współsprawstwo

W tym przypadku zamiar dokonania czynu zabronionego został podjęty przez **co najmniej** dwie osoby, które - zgodnie z przyjętym podziałem ról - uzgodniły jego wspólną realizację.

Istotą współsprawstwa jest oparte **na porozumieniu wspólne działanie co najmniej dwóch osób**, z których każda obejmuje swym zamiarem urzeczywistnienie wszystkich przedmiotowych znamion czynu przestępnego. Obiektywnym elementem współsprawstwa jest nie tylko wspólna (w sensie przedmiotowym) realizacja znamion określonej w odpowiednim przepisie tzw. czynności czasownikowej, lecz także taka sytuacja, która charakteryzuje się tym, że **czyn jednego współsprawcy stanowi dopełnienie czynu drugiego współsprawcy** albo popełnione przestępstwo jest wynikiem czynności przedsięwziętych przez współsprawców w ramach dokonanego przez nich podziału ról w przestępnej akcji. Natomiast subiektywnym elementem, a zarazem warunkiem niezbędnym współsprawstwa jest porozumienie oznaczające nie tylko wzajemne uzgodnienie przez wszystkich współsprawców woli popełnienia przestępstwa, lecz także świadome współdziałanie co najmniej dwóch osób w akcji przestępnej. Porozumienie to jest czynnikiem podmiotowym, który łączy w jedną całość wzajemnie dopełniające się przestępne działania kilku osób, co w konsekwencji pozwala przypisać każdej z nich również i tę czynność sprawczą, którą przedsięwzięła inna osoba współdziałająca świadomie w popełnieniu przestępstwa

Porozumienie łączące współdziałających sprawców zachodzi wówczas, gdy mamy do czynienia z uzgodnieniem wspólnego zamiaru podjęcia zachowania stanowiącego wykonanie czynu zabronionego oraz podziałem ról między poszczególnymi sprawcami. Jest ono tym **czynnikiem podmiotowym**, który łączy w jedną całość wzajemnie dopełniające się przestępne działania kilku osób, co w konsekwencji pozwala przypisać każdej z nich również i tę czynność sprawczą, którą przedsięwzięła inna osoba współdziałająca świadomie w popełnieniu przestępstwa. **Z istoty porozumienia wynika także konieczność istnienia subiektywnej więzi między jego uczestnikami**, która sprowadza się do tego, że każdy z nich musi mieć świadomość, że umawia się z inną osobą co do wspólnego przedsięwzięcia określonego zachowania oraz ma wolę jego wspólnego wykonania. Nie jest wymagana żadna **szczególna forma porozumienia**. Ustawodawca nie wprowadza bowiem dodatkowych warunków dotyczących jego **formy**. Może do niego dojść nawet w sposób dorozumiany.

Brak porozumienia

W przypadku braku porozumienia przy jednoczesnym dokonywaniu czynu zabronionego może wystąpić tzw. **sprawstwo koincydentalne (sprawstwo równoległe)**. W takiej sytuacji każdy ze sprawców - niezależnie od pozostałych - realizuje komplet ustawowych znamion danego typu przestępstwa.

Z istoty współsprawstwa wynika, iż każdy ze współdziałających odpowiada także za to, co uczynili pozostali współsprawcy, pod tym jednakże warunkiem że mieści się to w granicach zawartego porozumienia. Odpowiedzialność ta nie rozciąga się zatem na tzw. **eksces któregośkolwiek ze współsprawców**, czyli taką okoliczność popełnianego czynu zabronionego (np. użycie niebezpiecznego narzędzia), której nie objęto wcześniejszym porozumieniem.

Swoistym rodzajem współsprawstwa jest tzw. **współsprawstwo sukcesywne**. Zachodzi ono wówczas, gdy po częściowym zrealizowaniu znamion czynu zabronionego, lecz przed jego pełnym dokonaniem do wspólnego popełnienia - na podstawie zawieranego dopiero w tym właśnie momencie porozumienia - włącza się kolejny sprawca.

Możliwe jest również **współsprawstwo przy przestępstwach nieumyślnych**, bowiem **porozumienie współdziałających dotyczy nieostrożnego zachowania**. Innymi słowy, sprawcy obejmują swoim porozumieniem niezachowanie ostrożności wymaganej od nich w danych okolicznościach, mimo że każdy z nich wynikającą z tak uzgodnionej nieostrożności możliwość popełnienia czynu zabronionego przewidywał albo mógł przewidzieć.

Sprawstwo kierownicze

Zachodzi ono wówczas, gdy **sprawca kieruje wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę**, które polega na **faktycznym panowaniu** nad przebiegiem oraz realizacją znamion czynu zabronionego przez bezpośredniego wykonawcę. Zasadniczym elementem owego panowania jest zaś to, że od decyzji osoby kierującej popełnieniem czynu zabronionego przez inną osobę zależy rozpoczęcie i prowadzenie, a ewentualnie także zmiana lub nawet przerwanie całej bezprawnej akcji, co pozwala odróżnić sprawstwo kierownicze od podżegania lub pomocnictwa. Jest to bowiem **coś więcej niż nakłanianie czy ułatwianie popełnienia czynu zabronionego**.

Sprawstwo kierownicze - etapy

- **etap pierwszy** wiąże się z podjęciem decyzji o rozpoczęciu określonego działania oraz przekazaniu takiej decyzji wykonawcy w postaci rozkazu, nakazu czy też polecenia;
- **etap drugi** oznacza decydowanie o warunkach i sposobie prowadzenia zainicjowanego wcześniej działania lub o wynikającym z okoliczności modyfikowaniu jego przebiegu;
- **etap trzeci** sprowadza się do podjęcia decyzji o zakończeniu ewentualnie przerywaniu działania na jakimś jego etapie.

Sprawstwo polecające

Istota sprawstwa polecającego sprowadzana jest do swoistego **władztwa nad osobą bezpośredniego wykonawcy**, któremu polecenie wydawane jest w sytuacji istnienia uzależnienia tej osoby od polecającego, nie oznacza natomiast **władztwa nad realizacją czynu zabronionego** przez bezpośredniego wykonawcę. Od sprawstwa kierowniczego polecenie różni się tym, że polecający **nie panuje nad realizacją czynu zabronionego** przez bezpośredniego wykonawcę, a w rezultacie nie może nim również kierować. Mówiąc zaś nieco inaczej - sprawca polecający **nie ma władztwa nad realizacją znamion czynu zabronionego** przez bezpośredniego wykonawcę.

Polecenie jest czymś więcej niż samo podżeganie. Polecający nie ogranicza się bowiem do samego tylko nakłaniania (będącego w istocie jedynie swoistym kuszeniem czy też zachęcaniem), lecz - **poprzez wykorzystanie stosunku zależności** pomiędzy nim a wykonawcą - wywiera presję będącą szczególnym rodzajem przymusu psychicznego. **Uzależnienie** innej osoby od sprawcy polecającego rozumiane bywa bardzo szeroko. Może ono bowiem mieć charakter **formalny** (np. wynikać ze stosunku służbowego) bądź też **nieformalny**, wynikający z więzi grupowych (pojawiających się np. w strukturach mafijnych, jak również w ramach przestępczości zorganizowanej).

Według przeważającego poglądu doktryny formy **sprawstwa niewykonawczego**, w tym również sprawstwo polecające, tak samo jak formy wykonawcze, dokonane są w chwili zrealizowania przez sprawcę wykonawczego (ewentualnie przez współsprawców) wszystkich znamion czynu zabronionego, określonych w części szczególnej ustawy karnej, bowiem powszechnie przyjmuje się, iż sprawstwo polecające (skoro chodzi tu o odmianę sprawstwa) - odmiennie niż nakłanianie - **dokonane jest dopiero z chwilą realizacji znamion czynu zabronionego** przez sprawcę wykonującego czyn (wykonawcę polecenia), a nie już z chwilą zrealizowania znamion tej postaci współdziałania przez wydającego polecenie.

Podżeganie

Art. 18 § 2. Odpowiada za podżeganie, kto **chcąc**, aby inna osoba dokonała czynu zabronionego, **nakłania** ją do tego.

Podżegacz nie jest sprawcą *sensu stricto*, sam bowiem nie uczestniczy w popełnieniu czynu, do którego nakłania.

Podżegacz zmierza do wywołania u innej osoby (tzw. sprawcy *sensu stricto*) zamiaru popełnienia czynu zabronionego, czyli zachowania o znamionach określonych w ustawie karnej. Podjęcie przez sprawcę *sensu stricto* zamiaru dokonania takiego czynu musi być więc rezultatem nakłaniania, czyli oddziaływania przez podżegacza na jego proces wolicjonalny. Ma to zasadnicze znaczenie dla odróżnienia podżegania od pomocnictwa, pozwala bowiem wytyczyć wyraźną granicę między tymi bardzo do siebie w wielu konkretnych sytuacjach podobnymi formami zjawiskowymi. Należy zatem pamiętać, że **podżegacz wywołuje zamiar dokonania czynu zabronionego, pomocnik zaś ułatwia jedynie realizację zamiaru wcześniej podjętego.**

Podżeganie możliwe jest tylko w zamiarze bezpośrednim.

Swoistego rodzaju podżegaczem jest tzw. **prowokator**, który nakłania inną osobę do popełnienia czynu zabronionego w celu skierowania przeciwko niej postępowania karnego.

Art. 24. Odpowiada **jak za podżeganie**, kto w celu skierowania przeciwko innej osobie postępowania karnego nakłania ją do popełnienia czynu zabronionego.

Pomocnictwo

Art. 18 § 3. Odpowiada za pomocnictwo, kto **w zamiarze, aby inna osoba** dokonała czynu zabronionego, **swoim zachowaniem ułatwia** jego popełnienie, w szczególności dostarczając narzędzie, środek przewozu, udzielając rady lub informacji; odpowiada za pomocnictwo **także ten, kto wbrew prawnemu, szczególnemu obowiązkowi niedopuszczenia** do popełnienia czynu zabronionego **swoim zaniechaniem ułatwia** innej osobie jego popełnienie.

Pomocnik **obiektywnie** ułatwia innej osobie popełnienie czynu zabronionego, przy czym takie ułatwienie musi mieć miejsce przed albo najpóźniej w trakcie jego realizacji.

materialne ułatwienie

pomocnictwo psychiczne

Pomocnictwo możliwe jest zarówno w **zamiarze bezpośrednim**, jak i **ewentualnym**.

„Rozgraniczenie pomiędzy współsprawstwem a pomocnictwem należy przeprowadzić, uwzględniając łącznie elementy obiektywne i subiektywne. Od strony obiektywnej współsprawstwem jest współdziałanie w samym wykonaniu przestępstwa, natomiast akty ułatwiające wykonanie, lecz je poprzedzające, będą stanowić pomocnictwo. Od strony subiektywnej współsprawcą jest ten, kto wspólnie z innym realizuje zespół znamion i uważa czyn za własne przedsięwzięcie, czyli działa *animo auctoris*, podczas gdy pomocnikiem jest ten, kto tylko zamierza ułatwić innemu popełnienie czynu zabronionego, uważając jednak ten czyn za cudze przedsięwzięcie, czyli działając *animo socii*. Istotną, choć nie zawsze rozstrzygającą okolicznością dla wyjaśnienia, czy sprawca działał *animo auctoris* czy tylko *animo socii*, jest kwestia, w czym interesie leżało popełnienie przestępstwa”.

Wyrok SN z dnia 12.07.1979 r., II KR 189/79

Wymiar kary

Art. 19. § 1. Sąd wymierza karę za podżeganie lub pomocnictwo w granicach zagrożenia przewidzianego za sprawstwo.

§ 2. Wymierzając karę za pomocnictwo sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.

Art. 22. § 1. Jeżeli czynu zabronionego tylko **usiłowano** dokonać, podmiot określony w art. 18 § 2 i 3 odpowiada jak za usiłowanie.

§ 2. Jeżeli czynu zabronionego **nie usiłowano dokonać**, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia.

Art. 23. § 1. **Nie podlega** karze współdziałający, który dobrowolnie zapobiegł dokonaniu czynu zabronionego.

§ 2. Sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary w stosunku do współdziałającego, który dobrowolnie starał się zapobiec dokonaniu czynu zabronionego.

Indywidualizacja odpowiedzialności osób uczestniczących w popełnieniu przestępstwa

Art. 20. Każdy ze współdziałających w popełnieniu czynu zabronionego odpowiada w **granicach swojej umyślności** lub **nieumyślności** **niezależnie** od odpowiedzialności pozostałych współdziałających.

Art. 21. § 1. Okoliczności osobiste, wyłączające lub łagodzące albo zaostrzające odpowiedzialność karną, uwzględnia się tylko co do osoby, której dotyczą.

§ 2. Jeżeli okoliczność osobista dotycząca sprawcy, wpływająca chociażby tylko na wyższą karalność, stanowi znamię czynu zabronionego, współdziałający podlega odpowiedzialności karnej przewidzianej za ten czyn zabroniony, gdy o tej okoliczności wiedział, chociażby go nie dotyczyła.

§ 3. Wobec współdziałającego, którego nie dotyczy okoliczność określona w § 2, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary

Każda ze współdziałających osób popełnia własny czyn zabroniony, który – w zależności od strony podmiotowej – może być różnie kwalifikowany.

Ustawodawca nie uzależnia odpowiedzialności poszczególnych współdziałających od tego, by każdy z nich odpowiadał karnie, bowiem brak odpowiedzialności jednego, nie wyklucza pociągnięcia do odpowiedzialności pozostałych.

Polska konstrukcja odpowiedzialności za **podżeganie i pomocnictwo** zawiera pewne elementy **akcesoryjności**, co znajduje wyraz w art. 22 k.k. Dochodzi tu do modyfikacji odpowiedzialności w zależności od tego, jak zachowa się bezpośredni sprawca.

Indywidualizacja a okoliczności osobiste

OKOLICZNOŚCI OSOBISTE

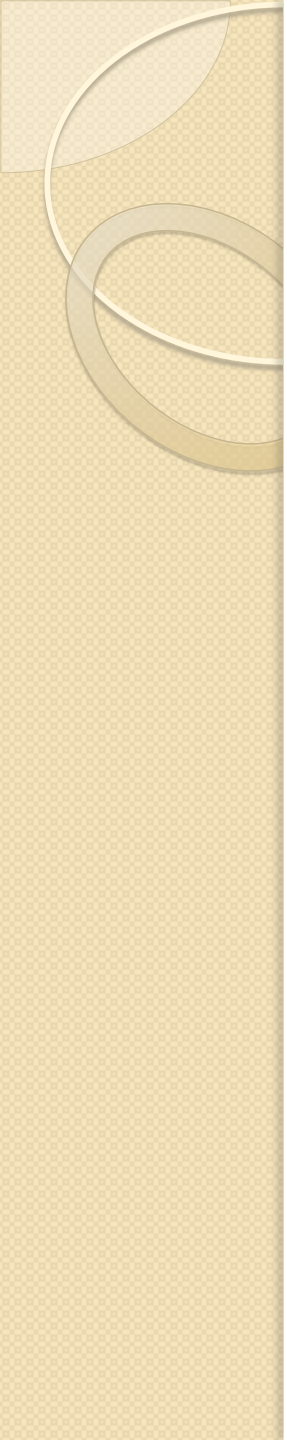
Cechy charakteryzujące każdą osobę będącą podmiotem odpowiedzialności karnej, odnoszące się do sfery przeżyć psychicznych, stanu psychicznego, dojrzałości, jak również pełnionych przez podmiot funkcji o istotnym znaczeniu dla zakresu odpowiedzialności karnej

Okoliczności dotyczące sprawcy, które stanowią znamię czynu zabronionego. Należą do nich znamiona charakteryzujące podmiot, które składają się na podstawowy i kwalifikowany typ

Działanie pod wpływem silnego wzburzenia, niepoczytalność, poczytalność ograniczona, nieletniość

- Okoliczności wyłączające odpowiedzialność karną;
- Okoliczności łagodzące odpowiedzialność karną;
- Okoliczności zaostrzające odpowiedzialność karną

Okoliczności osobiste, o których mowa w art. 21 k.k., to okoliczności charakteryzujące podmiot czynu zabronionego.

Przy przestępstwach indywidualnych mamy do czynienia z pojęciem **ekstraneusa** oraz **intraneusa** – są to okoliczności stanowiące znamię typu, a dotyczące sprawcy przestępstwa.